

PRESUDA SUDA

9. rujna 2003.(*)

„Socijalna politika - Zaštita sigurnosti i zdravlja radnika - Direktiva 93/104/EZ -
Pojmovi ‚radno vrijeme‘ i ‚vrijeme odmora‘ - Pripravnost („Bereitschaftsdienst“) liječnika
u bolnici”

U predmetu C-151/02,

povodom zahtjeva za prethodnu odluku koji je Suda, na temelju članka 234. UEZ-a,
uputio Landesarbeitsgericht Schleswig-Holstein (Njemačka), u sporu koji se vodi pred
tim sudom između

Landeshauptstadt Kiel

i

Norbert Jaegera,

o tumačenju Direktive Vijeća 93/104/EZ od 23. studenoga 1993. o određenim
vidovima organizacije radnog vremena (SL L 307, str. 18.) a osobito njezinog članka
2. točke 1. i članka 3.,

SUD,

u sastavu: G. C. Rodríguez Iglesias, predsjednik, M. Wathelet, R. Schintgen
(izvjestitelj) i C. W. A. Timmermans, predsjednici vijeća, C. Gulmann, D. A. O.
Edward, P. Jann, V. Skouris, F. Macken, N. Colneric, S. von Bahr, J. N. Cunha
Rodrigues i A. Rosas, suci,

nezavisni odvjetnik: D. Ruiz-Jarabo Colomer,

tajnik: H. A. Rühl, glavni administrator,

uzimajući u obzir pisana očitovanja koja su podnijeli:

- za Landeshauptstadt Kiel, W. Weißleder, *Rechtsanwalt*,
- za N. Jaegera, F. Schramm, *Rechtsanwalt*,
- za njemačku vladu, W.-D. Plessing i M. Lumma, u svojstvu agenata,
- za dansku vladu, J. Molde, u svojstvu agenta,
- za nizozemsku vladu, H. G. Sevenster, u svojstvu agenta,

- za vladu Ujedinjene Kraljevine, P. Ormond, u svojstvu agenta, uz asistenciju K. Smith, *barrister*,
 - za Komisiju Europskih zajednica, A. Aresu i H. Kreppel, u svojstvu agenata,
- uzimajući u obzir izvještaj za raspravu,

saslušavši usmena očitovanja Landeshauptstadt Kiel, koji zastupaju W. Weißleder, M. Bechtold i D. Seckler, *Rechtsanwälte*, N. Jaegera, kojeg zastupa F. Schramm, njemačke vlade, koju zastupa W.-D. Plessing, francuske vlade, koju zastupa C. Lemaire, u svojstvu agenta, nizozemske vlade, koju zastupa N. A. J. Bel, u svojstvu agenta, vlade Ujedinjene Kraljevine, koju zastupa P. Ormond, uz asistenciju K. Smith, i Komisije, koju zastupaju H. Kreppel i F. Hoffmeister, u svojstvu agenta, na raspravi održanoj 25. veljače 2003.,

saslušavši mišljenje nezavisnog odvjetnika na raspravi održanoj 8. travnja 2003.,

donosi sljedeću

Presudu

- 1 Rješenjem od 12. ožujka 2002., kako je izmijenjeno rješenjem od 25. ožujka 2002., koje je Sud zaprimio 26. travnja 2002., Landesarbeitsgericht (Zemaljski radni sud) Schleswig-Holstein postavio je Sudu, na temelju članka 234. UEZ-a, četiri prethodna pitanja o tumačenju Direktive Vijeća 93/104/EZ od 23. studenoga 1993. o određenim vidovima organizacije radnog vremena (SL L 307, str. 18.), a osobito njezinog članka 2. točke 1. i članka 3.
- 2 Pitanja su postavljena u okviru spora između Landeshauptstadt Kiel (u daljnjem tekstu: grad Kiel) i N. Jaegera u pogledu definicije pojmova „radno vrijeme“ i „vrijeme razdoblje odmora“ u smislu Direktive 93/104 u okviru pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) liječnika u bolnici.

Pravni okvir

Pravo Zajednice

- 3 U skladu sa svojim člankom 1., Direktiva 93/104 utvrđuje minimalne sigurnosne i zdravstvene uvjete za organizaciju radnog vremena i primjenjuje se na sve sektore djelatnosti, kako javne, tako i privatne, osim zračnog, željezničkog, cestovnog, pomorskog prometa, prometa unutarnjim vodnim putovima i jezerima, pomorskog ribolova, drugih aktivnosti na moru, kao i djelatnosti liječnika na osposobljavanju.
- 4 Članak 2. te iste direktive pod naslovom „Definicije“ određuje:

„Za potrebe ove Direktive primjenjuju se sljedeći pojmovi:

1. „radno vrijeme” je vremensko razdoblje u kojem radnik radi, stoji na raspolaganju poslodavcu i obavlja svoje poslove i zadatke u skladu s nacionalnim propisima i/ili praksom;
2. „vrijeme odmora” je vremensko razdoblje koje nije radno vrijeme;
[...]
- 5 Odjeljak II. Direktive 93/104 utvrđuje mjere koje države članice trebaju poduzeti kako bi se svakome radniku osiguralo pravo, među ostalim, na najkraći dnevni i tjedni odmor, te isto tako uređuje maksimalno tjedno radno vrijeme.
- 6 U skladu s člankom 3. navedene direktive, pod naslovom „Dnevni odmor“:
„Države članice poduzimaju potrebne mjere kako bi se svakome radniku osiguralo pravo na dnevni odmor u trajanju od najmanje 11 sati neprekidno, unutar razdoblja od 24 sata.“
- 7 Što se tiče maksimalnog tjednog radnog vremena, članak 6. iste direktive određuje:
„Države članice poduzimaju potrebne mjere kako bi se osiguralo da, u skladu s potrebama zaštite sigurnosti i zdravlja radnika:
[...]
2. prosječan broj radnih sati u svakom sedmodnevnom razdoblju, uključujući prekovremene sate, ne prelazi 48.“
- 8 Članak 15. Direktive 93/104 određuje:
„Ova Direktiva ne dovodi u pitanje pravo država članica da primjenjuju ili donose zakone i druge propise povoljnije za zaštitu sigurnosti i zdravlja radnika odnosno da olakšavaju ili dopuštaju primjenu kolektivnih ugovora ili sporazuma između socijalnih partnera povoljnijih za zaštitu sigurnosti i zdravlja radnika.“
- 9 Članak 16. navedene direktive glasi:
„Države članice mogu odrediti:
[...]
2. za primjenu članka 6. (najveći broj radnih sati tjedno) referentno razdoblje koje nije dulje od četiri mjeseca.
[...]
- 10 Ista direktiva utvrđuje niz odstupanja od većine njezinih temeljnih pravila, uzimajući u obzir posebnosti određenih djelatnosti i pod pretpostavkom da su određeni uvjeti ispunjeni. S tim u vezi, njezin članak 17. utvrđuje:

„1. Uz poštivanje općih načela zaštite sigurnosti i zdravlja radnika, države članice mogu odstupati od članaka 3., 4., 5., 6., 8. i 16. ako, s obzirom na posebne značajke neke djelatnosti, trajanje radnog vremena nije izmjereno i/ili unaprijed određeno ili ga mogu određivati sami radnici, a posebno sljedeći radnici:

(a) radnici na vodećim položajima ili druge osobe koje samostalno odlučuju;

(b) radnici koji su članovi obitelji;

ili

(c) radnici koji rade na vjerskim obredima u crkvama i vjerskim zajednicama.

2. Zakonima i drugim propisima ili kolektivnim ugovorima ili sporazumima između socijalnih partnera mogu se predvidjeti odstupanja, ako radnici dobiju odgovarajući zamjenski odmor ili ako, u iznimnim slučajevima u kojima iz objektivnih razloga nije moguće dodijeliti takav odgovarajući zamjenski odmor, dotični radnici dobiju odgovarajuću zaštitu:

2.1. od članaka 3., 4., 5., 8. i 16.:

[...]

(c) kod djelatnosti koje zahtijevaju neprekidno pružanje usluga ili proizvodnju, što se posebno odnosi na:

i. usluge vezane uz prijem, liječenje i/ili njegu u bolnicama ili sličnim ustanovama, uključujući djelatnosti liječnika na osposobljavanju, u domovima i u zatvorima;

[...]

iii. tisak, radio, televiziju, filmsku produkciju, poštanske i telekomunikacijske usluge, te službe hitne pomoći i vatrogasne i civilne zaštite;

[...]

3. Odstupanja od članaka 3., 4., 5., 8. i 16. moguća su putem kolektivnih ugovora ili sporazuma između socijalnih partnera na državnoj ili regionalnoj razini ili, u skladu s pravilima koja određuju socijalni partneri, putem kolektivnih ugovora ili sporazuma između socijalnih partnera na nižoj razini.

[...]

Odstupanja predviđena prvim i drugim podstavkom dopuštena su pod uvjetom da se dotičnim radnicima osigurava odgovarajući zamjenski odmor ili u iznimnim slučajevima, kada to iz objektivnih razloga nije moguće, odgovarajuća zaštita.

[...]“

„1. (a) Države članice donose zakone i druge propise potrebne za usklađivanje s ovom direktivom najkasnije do 23. studenoga 1996. ili osiguravaju da, najkasnije do toga datuma, socijalni partneri sporazumno uvedu potrebne odredbe, s tim da su države članice obvezne poduzeti sve potrebne mjere koje im omogućuju da u svakom trenutku mogu jamčiti rezultate propisane ovom direktivom.

(b) i. Međutim, država članica ima mogućnost ne primjenjivati članak 6. ako se pridržava općih načela zaštite sigurnosti i zdravlja radnika i ako je neophodnim mjerama osigurano da:

- ni jedan poslodavac ne traži od radnika rad dulji od 48 sati unutar sedmodnevnog razdoblja izračunanog kao prosječno referentno razdoblje iz članka 16. točke (2), osim ako radnik nije izrazio suglasnost s takvim radom;
- ni jedan radnik nije pretrpio štetu od svog poslodavca zato što nije bio spreman obavljati rad na taj način;
- poslodavac vodi ažurirane liste o radnicima koji obavljaju takav rad;
- te se liste dostavljaju nadležnim tijelima koja zbog sigurnosti i/ili zaštite zdravlja radnika mogu zabraniti ili ograničiti mogućnost prekoračenja najvećeg broja radnih sati tjedno;
- poslodavac nadležna tijela na njihov zahtjev izvještava koji su radnici izrazili spremnost raditi dulje od 48 sati tijekom sedmodnevnog razdoblja, izračunanog kao prosjek za referentno razdoblje iz članka 16. točke (2).

[...]” [neslužbeni prijevod]

Nacionalno pravo

- 12 Njemačko radno pravo razlikuje dežurstvo („Arbeitsbereitschaft”), pripravnost („Bereitschaftsdienst”) i rad po pozivu („Rufbereitschaft”).
- 13 Ova tri pojma nisu utvrđena nacionalnim propisima, već njihove značajke proizlaze iz sudske prakse.
- 14 Dežurstvo („Arbeitsbereitschaft”) obuhvaća situaciju kada radnik mora biti na raspolaganju poslodavcu na radnom mjestu te je osim toga dužan ostati stalno pripravan kako bi prema potrebi mogao odmah intervenirati.
- 15 Tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst”) radnik mora biti prisutan na mjestu koje odredi poslodavac, bilo u radnim prostorijama poslodavca ili izvan njih i treba biti na raspolaganju poslodavcu kako bi mogao preuzeti dužnosti ako poslodavac to zatraži, ali mu je dozvoljeno odmarati se ili baviti drugim stvarima sve dok njegove profesionalne usluge nisu potrebne.
- 16 Rad po pozivu („Rufbereitschaft”) karakterizira činjenica da radnik nije dužan ostati u pripravnosti na mjestu koje odredi poslodavac, već je dovoljno da se u svakom

trenutku s njim može stupiti u kontakt kako bi ga se u kratkom roku moglo pozvati da obavi svoje radne zadatke.

17 Prema njemačkom radnom pravu samo se dežurstvo („Arbeitsbereitschaft“), u pravilu, smatra u potpunosti radnim vremenom. Nasuprot tome, pripravnost („Bereitschaftsdienst“) i rad po pozivu („Rufbereitschaft“) kategorizirani su kao vrijeme odmora, osim dijela vremena tijekom kojeg radnik efektivno obavlja svoje profesionalne zadatke.

18 U Njemačkoj radno vrijeme i vrijeme odmora uređuje Arbeitszeitgesetz (Zakon o radnom vremenu) od 6. lipnja 1994. (BGBl. 1994 I, str. 1170., u daljnjem tekstu: ArbZG), koji je donesen s ciljem provedbe Direktive 93/104.

19 Članak 1. stavak 2. ArbZG-a radno vrijeme definira kao razdoblje između početka i završetka rada, s izuzetkom stanki.

20 U skladu s člankom 3. ArbZG-a:

„Dnevno radno vrijeme radnika ne smije biti dulje od osam sati. Može se produljiti do najviše 10 sati, ali samo pod uvjetom da se prosječno 8-satno dnevno radno vrijeme ne prekorači tijekom šest kalendarskih mjeseci ili 24 tjedna.”

21 Članak 5. ArbZG-a određuje:

„(1) Radnici moraju po završetku svojeg dnevnog rada imati pravo na odmor od najmanje 11 sati neprekidno.

(2) Trajanje odmora iz stavka 1. može se skratiti za najviše jedan sat u bolnicama i drugim ustanovama za liječenje, njegu i pomoć osobama, u hotelima, restoranima i sličnim ustanovama, prijevoznim poduzećima, poduzećima za radioprijenos, u poljoprivredi i stočarstvu pod uvjetom da se svako skraćivanje nadoknadi produljivanjem drugog razdoblja odmora od najmanje 12 sati u kalendarskom mjesecu ili tijekom četiri tjedna.

(3) Odstupajući od stavka 1., skraćivanja odmora zbog intervencije tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) ili rada po pozivu („Rufbereitschaft“) u bolnicama i drugim ustanovama za liječenje, njegu i pomoć osobama, može biti nadoknađeno drugim vremenom, ako te intervencije ne prelaze polovinu vremena odmora.

[...]”

22 Članak 7. ArbZG-a glasi kako slijedi:

„(1) Na temelju kolektivnog ugovora ili ugovora na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, moguće je:

1. odstupajući od članka 3.:

(a) produljiti radno vrijeme na više od 10 sati dnevno, čak i bez nadoknade, kada radno vrijeme redovito uključuje duža razdoblja dežurstva („Arbeitsbereitschaft“);

(b) odrediti nadoknadu u nekom drugom razdoblju;

(c) produljiti radno vrijeme na 10 sati dnevno, bez nadoknade, tijekom najviše 60 dana godišnje;

[...]

(2) Pod uvjetom da je odgovarajućim zamjenskim odmorom zdravlje radnika osigurano kolektivnim ugovorom ili ugovorom na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, može se odrediti:

1. da se odstupajući od članka 5. stavka 1. vrijeme odmora u slučaju pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) ili rada po pozivu („Rufbereitschaft“) prilagodi posebnostima tih službi, a osobito da se skraćivanja odmora, ako su dotične osobe pozvane na rad, nadoknade u drugim trenucima;

[...]

3. da se u području liječenja, njege i pomoći osobama odredbe članka 3. i 4., članka 5. stavka 1. i članka 6. stavka 2. prilagode tako da odgovaraju posebnostima tih djelatnosti i osiguraju dobrobit tih osoba;

4. da se za saveznu upravu, zemaljske uprave, općine i druga tijela, institucije i ustanove javnog prava ili u slučaju drugih poslodavaca koji podliježu odredbama kolektivnog ugovora za javne službenike ili sličnom kolektivnom ugovoru, odredbe članka 3., 4., članka 5. stavka 1. i članka 6. stavka 2. prilagode tako da odgovaraju posebnostima tih djelatnosti.

[...]”

23 Članak 25. ArbZG-a određuje:

„Ako na dan stupanja na snagu ovog zakona postojeći kolektivni ugovor ili neki koji nastavlja proizvoditi učinke nakon toga dana sadržava pravila odstupanja temeljem članka 7. stavka 1. ili 2. [...], koja prelaze najveća ograničenja utvrđena u navedenim odredbama, ovaj zakon na takva pravila ne utječe. Ugovori na razini poduzeća koji se temelje na kolektivnim ugovorima smatraju se istovjetnima kolektivnim ugovorima poput onih navedenih u prvoj rečenici [...]”

24 Bundesangestelltentarifvertrag (kolektivni ugovor za javne službenike u Njemačkoj, u daljnjem tekstu: BAT), među ostalim, određuje:

„Članak 15. Uobičajeno radno vrijeme

(1) Uobičajeno radno vrijeme iznosi prosječno 38 i pol sati (bez stanki) tjedno. U pravilu, uobičajeno tjedno radno vrijeme izračunava se na temelju razdoblja od 8 tjedana. [...]

(2) Uobičajeno radno vrijeme može se produljiti:

(a) na 10 sati dnevno (prosječno 49 sati tjedno) ako redovito uključuje dežurstvo („Arbeitsbereitschaft“) u prosjeku od najmanje 2 sata dnevno;

(b) na 11 sati dnevno (prosječno 54 sata tjedno) ako redovito uključuje dežurstvo („Arbeitsbereitschaft“) u prosjeku od najmanje 3 sata dnevno;

(c) na 12 sati dnevno (prosječno 60 sati tjedno) ako radnik mora samo biti prisutan na radnom mjestu kako bi u slučaju potrebe mogao izvršiti svoje zadatke.

[...]

(6a) Od radnika se zahtijeva, ako tako odredi njegov poslodavac, da ostane izvan uobičajenog radnog vremena na određenom mjestu koje odredi njegov poslodavac, odakle ga se može pozvati da odradi posao u slučaju potrebe (pripravnost, [„Bereitschaftsdienst“]). Poslodavac može zahtijevati takvu pripravnost („Bereitschaftsdienst“) samo ako se očekuje određeni opseg posla, ali iz iskustva, u tom slučaju radi se o vremenu bez rada.

Za izračun naknade, prisutnost tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst“), uključujući intervencije, pretvara se u sate rada na temelju postotka koji predstavlja u praksi prosječno trajanje potrebnog rada; tako procijenjeni sati rada plaćaju se kao prekovremeni sati. [...]

Umjesto da se tako izračunani sati rada plate, oni se mogu prije isteka trećeg kalendarskog mjeseca nadoknaditi tako da se radniku daju razdoblja slobodnog vremena u jednakom trajanju (zamjenski odmor). [...]

25 Usporedo s člankom 15. stavkom 6a. BAT-a, socijalni partneri dogovorili su posebne odredbe („Sonderregelungen“) za osoblje u bolnicama, medicinskim centrima, ustanovama za njegu i rodilištima, kao i drugim centrima i ustanovama zdravstvene skrbi (u daljnjem tekstu: SR 2 a). Posebne odredbe za liječnike i liječnike stomatologe u centrima i ustanovama iz SR 2 a (u daljnjem tekstu: SR 2 c) tako određuju:

„Br. 8.

U vezi s člankom 15. stavkom 6a. [...]

Pripravnost („Bereitschaftsdienst“), rad po pozivu („Rufbereitschaft“)

[...]

(2) Za potrebe izračuna naknade, osigurana prisutnost tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst“), uključujući intervencije, pretvara se u sate rada kako slijedi:

(a) Osigurana prisutnost tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst“), uključujući intervencije, pretvara se u sate rada na temelju postotka koji predstavlja u praksi prosječno trajanje potrebnog rada, kako slijedi:

Kategorija	Potreban rad tijekom pripravnosti („Bereitschaftsdienst“)	Pretvaranje u radno vrijeme
A	od 0 do 10 %	15 %
B	više od 10 do 25 %	25 %
C	više od 25 do 40 %	40 %
D	više od 40 do 49 %	55 %

Pripravnost („Bereitschaftsdienst“) iz kategorije A raspoređuje se u kategoriju B ako iskustvo pokaže da se tijekom pripravnosti intervencija od dotične osobe traži u prosjeku više od tri puta između 22 sata i 6 sati.

- (b) Dodatno, vrijeme prisutnosti koje se zahtijeva tijekom svake pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) pretvara se, s obzirom na broj pripravnosti koje dotična osoba odradi tijekom kalendarskog mjeseca, kako slijedi:

Broj pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) tijekom kalendarskog mjeseca	Pretvaranje u radno vrijeme
Od 1 do 8 pripravnosti	25 %
Od 9 do 12 pripravnosti	35 %
Od 13 pripravnosti pa nadalje	45 %

[...]

- (7) U jednom kalendarskom mjesecu ne može se naložiti da se odradi:
- više od 7 pripravnosti („Bereitschaftsdienste“) u kategorijama A i B,
 - više od 6 pripravnosti („Bereitschaftsdienste“) u kategorijama C i D.

Ove se brojke mogu privremeno premašiti ako [u okviru tih brojki] briga za pacijente ne bi bila zajamčena. [...]

[...]

Glavni postupak i prethodna pitanja

- 26 Iz zahtjeva za prethodnu odluku proizlazi da se stranke glavnog postupka ne mogu usuglasiti treba li vrijeme provedeno u pripravnosti („Bereitschaftsdienst“), koju Grad Kiel organizira u bolnici kojom upravlja, smatrati radnim vremenom ili vremenom odmora. Spor u tijeku pred sudom koji je uputio zahtjev odnosi se isključivo na aspekte radnog prava u vezi s vremenom pripravnosti, a ne na uvjete njegove naknade.
- 27 N. Jaeger zaposlen je od 1. svibnja 1992. kao liječnik asistent na odjelu kirurgije navedene bolnice. On je u službi 3/4 uobičajene tjedne satnice (to jest, 28,875 sati tjedno). Osim toga dužan je, na temelju dodatka ugovoru, odrađivati pripravnosti

kategorije D iz br. 8. stavka 2. SR 2 c. U ugovoru o radu stranke glavnog postupka dogovorile su primjenu BAT-a.

- 28 N. Jaeger redovito odrađuje šest pripravnosti mjesečno, koje se nadoknađuju djelomično davanjem slobodnih sati, a djelomično plaćanjem dodatne naknade.
- 29 Pripravnost se odrađuje iza uobičajenog radnog vremena i traje 16 sati tjedno, 25 sati subotom (od 8.30 h u subotu ujutro do nedjelje ujutro) i 22 sata i 45 minuta nedjeljom (od 8.30 h u nedjelju ujutro do 7.15 h u ponedjeljak ujutro).
- 30 Pripravnost je organizirana na sljedeći način: N. Jaeger prisutan je u klinici i svoje profesionalne usluge pruža na zahtjev, prema potrebi. U bolnici ima na raspolaganju sobu s krevetom, u kojoj može spavati ako njegove usluge nisu potrebne. Primjerenost toga smještaja je sporna. Suprotno tome, neosporno je da razdoblja tijekom kojih N. Jaeger obavlja neki profesionalni zadatak na zahtjev čine prosječno 49 % pripravnosti.
- 31 N. Jaeger smatra da pripravnost koju odrađuje kao liječnik asistent ili liječnik hitne službe treba u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu ArbZG-a zbog izravne primjene Direktive 93/104. Smatra da se tumačenje pojma radnog vremena koje je dao Sud u presudi od 3. listopada 2000., Simap (C-303/98, Zb. str. I-7963.), može prenijeti na ovaj predmet koji se u biti odnosi na sličnu situaciju. Prema njegovom mišljenju, osobito se s njegovima mogu usporediti ograničenja pripravnosti u Španjolskoj u predmetu u postupku koji je doveo do ranije navedene presude Simap. Posljedično on misli da je članak 5. stavak 3. ArbZG-a protivan Direktivi 93/104 i da stoga nije primjenjiv. N. Jaeger dodaje da se Grad Kiel neutemeljeno poziva na odredbe o odstupanjima od članka 17. te direktive, kojima se navode izuzeci koji se odnose samo na trajanje odmora, neovisno o pojmu radnog vremena.
- 32 Nasuprot tomu, Grad Kiel tvrdi da, prema usklađenom tumačenju nacionalnih sudova i većine doktrine, faze neaktivnosti tijekom pripravnosti treba smatrati odmorom, a ne radnim vremenom. Svako drugo tumačenje čini članak 5. stavak 3. i članak 7. stavak 2. ArbZG-a besmislenim. Osim toga tvrdi da se gore navedena presuda Simap ne može prenijeti na ovaj slučaj; naime, dotični španjolski liječnici su u službama prve pomoći obavljali posao u punom vremenu, dok njemački liječnici obavljaju svoje profesionalne zadatke na zahtjev, u prosjeku najviše 49 % vremena pripravnosti. Naposljetku, nacionalni propisi koji uvode odstupanja u vezi s trajanjem radnog vremena obuhvaćeni su člankom 17. stavkom 2. Direktive 93/104 i države članice raspolazu širokom marginom prosudbe po tom pitanju. Suvišno je članak 2. te direktive izričito navoditi u njezinom članku 17., s obzirom na to da članak 2. sadržava samo definicije.
- 33 U prvom stupnju, Arbeitsgericht Kiel (Radni sud u Kielu, Njemačka) je presudom od 8. studenoga 2001. prihvatio zahtjev N. Jaegera smatrajući da pripravnost, koju je ovaj posljednji dužan odrađivati u bolnici u Kielu, treba u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu članka 2. ArbZG-a.
- 34 Stoga je Grad Kiel uputio spor pred Landesarbeitsgericht Schleswig-Holstein (Zemaljski radni sud u Schleswig-Holsteinu).

- 35 Taj sud ističe da pojam pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) nije izričito definiran u ArbZG-u. Odnosi se na obvezu prisutnosti na mjestu koje odredi poslodavac i pripravnosti na neodgodivo izvršavanje profesionalnih zadataka u slučaju potrebe. Aktivna pozornost („wache Achtsamkeit“) se ne zahtijeva te se izvan razdoblja efektivnog rada radnik može odmarati ili baviti nečim drugim. Tijekom pripravnosti on ne mora obavljati posao na vlastitu inicijativu, nego samo prema uputama poslodavca.
- 36 N. Jaeger odrađivao je takvu pripravnost koja se, osim onog dijela pripravnosti tijekom kojeg je radnik efektivno profesionalno aktivan, prema njemačkom pravu smatra vremenom odmora, a ne radnim vremenom. Takvo poimanje proizlazi iz članka 5. stavka 3. i članka 7. stavka 2. ArbZG-a. Naime, činjenica da se skraćivanje vremena odmora zbog rada tijekom pripravnosti može nadoknaditi u drugom trenutku ukazuje na to da se pripravnost računa kao vrijeme odmora sve dok se od dotične osobe stvarno ne zatraži pružanje profesionalne usluge. To je bila namjera nacionalnog zakonodavca jer iz pripremnih dokumenata ArbZG-a proizlazi da nakon razdoblja pripravnosti slijedi razdoblje radnog vremena.
- 37 Sud koji je uputio zahtjev smatra da je u ovom slučaju važno utvrditi treba li pripravnost u potpunosti smatrati radnim vremenom, čak i ako dotična osoba ustvari ne obavlja posao, nego joj je, suprotno tome, dopušteno spavati tijekom takve pripravnosti. To pitanje nije bilo postavljeno u ranije navedenoj presudi Simap i stoga Sud na njega nije odgovorio.
- 38 U slučaju da na to pitanje nije moguće jasno odgovoriti, rješenje spora ovisi o tome je li članak 5. stavak 3. ArbZG-a protivan članku 2. točkama 1. i 2. Direktive 93/104.
- 39 Naposljetku, uzimajući u obzir podredno pitanje – kojim se želi ishoditi utvrđenje da N. Jaeger u okviru svojih obveza definiranih ugovorom nije dužan u redovnoj službi i pripravnosti, uključujući prekovremene sate, raditi u prosjeku više od 10 sati dnevno i više od 48 sati tjedno – i s obzirom na to da se Grad Kiel u tom pogledu poziva na članak 5. stavak 3. i članak 7. stavak 2. ArbZG-a, nužno je utvrditi ulaze li te odredbe u marginu prosudbe koju Direktiva 93/104 priznaje državama članicama i socijalnim partnerima.
- 40 Naime, pod pretpostavkom da pripravnost treba u potpunosti smatrati radnim vremenom i da je organizacija tih pripravnosti na nacionalnoj razini protivna članku 3. Direktive 93/104 zbog činjenice da odmor od 11 sati neprekidno nije samo skraćen, nego i prekinut, njemački propisi mogli bi ipak biti obuhvaćeni člankom 17. stavkom 2. te direktive.
- 41 Ako nacionalno zakonodavstvo ili važeći kolektivni ugovor osiguravaju radnicima dostatno trajanje odmora – bez obzira na činjenicu da se pripravnost u njima smatra odmorom – znači da je moguće očuvati ciljeve Direktive 93/104, to jest osiguranje sigurnosti i zdravlja radnika u Zajednici.
- 42 Smatrajući da u tim okolnostima rješenje spora koji se pred njim vodi ovisi o tumačenju prava Zajednice, Landesarbeitsgericht Schleswig-Holstein (Zemaljski radni sud u Schleswig-Holsteinu) odlučio je prekinuti postupak i postaviti Sudu sljedeća prethodna pitanja:

- „1. Treba li pripravnost („Bereitschaftsdienst“) koju radnik odrađuje u bolnici općenito smatrati radnim vremenom u smislu članka 2. točke 1. Direktive 93/104, osobito uzimajući u obzir činjenicu da je radniku dopušteno spavati tijekom vremena kada se njegove usluge ne zahtijevaju?
2. Jesu li članku 3. Direktive 93/104/EZ protivni nacionalni propisi koji, utoliko što se usluge dotične osobe ne zahtijevaju, odmorom smatraju pripravnost („Bereitschaftsdienst) koju ta osoba odrađuje tako da se nalazi u prostoriji koju ima na raspolaganju u bolnici, a radi kada se od nje to zahtijeva?
3. Jesu li Direktivi 93/104/EZ protivni nacionalni propisi koji određuju skraćivanje 11-satnog dnevnog odmora u bolnicama i drugim ustanovama za liječenje, njegu i pomoć osobama, s time da se rad u pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) ili rad po pozivu („Rufbereitschaft“) koji ne prelazi polovicu razdoblja odmora nadoknadi u drugim trenucima?
4. Jesu li Direktivi 93/104/EZ protivni nacionalni propisi na temelju kojih se kolektivnim ugovorom ili ugovorom na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, u slučaju pripravnosti („Bereitschaftsdienst“) ili rada po pozivu („Rufbereitschaft“), vrijeme odmora može prilagoditi posebnostima tih službi, a osobito odrediti da se skraćivanja odmora do kojih dolazi ako su dotične osobe pozvane na rad, nadoknade u drugim trenucima?“

O prethodnim pitanjima

- 43 Najprije valja podsjetiti da iako Sud nije dužan u okviru postupka započetog na temelju članka 234. EZ-a izjasniti se o usklađenosti pravila unutarnjeg prava s pravom Zajednice niti tumačiti odredbe zakona ili nacionalne propise, ipak je dužan dati sudu koji je uputio zahtjev sve elemente tumačenja prava Zajednice koji mu omogućuju da procijeni takvu usklađenost za potrebe presude slučaja koji se pred njim vodi (vidjeti osobito presude od 15. prosinca 1993., Hünermundand i dr., C-292/92, Zb., str. I-6787., t. 8.; od 3. svibnja 2001., Verdonck i dr., C-28/99, Zb., str. I-3399., t. 28. i od 27. studenoga 2001., Lombardini i Mantovani, C-285/99 i C-286/99, Zb., str. I-9233., t. 27.).

Prvo i drugo pitanje

- 44 U svjetlu onoga što je navedeno u prethodnoj točki, prva dva pitanja, koja valja razmotriti zajedno, treba shvatiti tako da se njima u biti pita treba li Direktivu 93/104 tumačiti tako da pripravnost („Bereitschaftsdienst“) koju odrađuje liječnik prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici valja u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu te direktive, čak i ako je dotičnoj osobi dozvoljeno odmarati se na radnom mjestu kada se njezine usluge ne zahtijevaju, tako da su toj direktivi protivni propisi države članice koji razdoblja neaktivnosti radnika u okviru takve pripravnosti smatraju odmorom.
- 45 Kako bi se odgovorilo na ovako preoblikovana pitanja, valja najprije utvrditi da iz članka 118.A Ugovora o EZ-u (članci 117. do 120. Ugovora o EZ-u zamijenjeni su člancima 136. UEZ-a do 143. UEZ-a) koji predstavlja pravnu osnovu Direktive 93/104, kao i njezine prve, četvrte, sedme i osme uvodne izjave te samog teksta

njezinog članka 1. stavka 1., proizlazi da je njezin cilj utvrditi minimalne zahtjeve namijenjene poboljšanju životnih i radnih uvjeta radnika približavanjem nacionalnih odredaba osobito u pogledu radnog vremena (vidjeti presudu od 26. lipnja 2001., BECTU, C-173/99, Zb., str. I-4881., t. 37.).

- 46 U skladu s tim istim odredbama, namjena takvog usklađivanja na razini Zajednice u vezi s organizacijom radnog vremena jest zajamčiti bolju zaštitu sigurnosti i zdravlja radnika, osiguravajući im pravo na najkraći odmor – osobito dnevni i tjedni – kao i odgovarajuće stanke i utvrđujući trajanje maksimalnog tjednog radnog vremena (vidjeti presude Simap, t. 49. i BECTU, t. 38.).
- 47 U tom kontekstu, iz Povelje Zajednice o temeljnim socijalnim pravima radnika usvojene na sjednici Europskog vijeća u Strasbourgu 9. prosinca 1989., a osobito iz njezinog stavka 8. i stavka 19. prvog podstavka, koji su navedeni u četvrtoj uvodnoj izjavi Direktive 93/104, proizlazi da svaki radnik u Europskoj zajednici mora imati zadovoljavajuće uvjete zaštite zdravlja i sigurnosti u radnom okruženju, a osobito da mora imati pravo na tjedni odmor čiju duljinu države članice trebaju progresivno približavati u skladu s nacionalnim praksama.
- 48 Osobito u pogledu pojma „radno vrijeme” u smislu Direktive 93/104, važno je podsjetiti da je Sud u točki 47. presude Simap istaknuo da ta direktiva definira navedeni pojam kao svako vremensko razdoblje u kojem radnik radi, stoji na raspolaganju poslodavcu i obavlja svoje poslove ili zadatke u skladu s nacionalnim propisima i/ili praksom i da taj pojam treba shvatiti kao suprotan odmoru, pri čemu se ova dva pojma međusobno isključuju.
- 49 U točki 48. presude Simap Sud je odlučio da pripravnost koju liječnici u timovima prve pomoći u pokrajini Valencija (Španjolska) odrađuju prema sustavu fizičke prisutnosti u zdravstvenim ustanovama ima značajke navedenog pojma radnog vremena. Sud je naime utvrdio da u predmetu koji je doveo do navedene presude nije sporno da su tijekom pripravnosti prema tom sustavu prva dva uvjeta iz definicije pojma radnog vremena ispunjena te je osim toga odlučio da, iako se aktivnost koja se efektivno odvija razlikuje s obzirom na okolnosti, obvezu tih liječnika da budu prisutni i na raspolaganju na radnom mjestu s ciljem pružanja svojih profesionalnih usluga treba smatrati bitnom za obavljanje njihovih dužnosti.
- 50 Sud je u točki 49. presude Simap dodao da je takvo tumačenje u skladu s ciljem Direktive 93/104, a to je osigurati sigurnost i zdravlje radnika, dajući im pravo na minimalni odmor i primjerene stanke, budući da bi isključivanje pripravnosti prema sustavu fizičke prisutnosti iz pojma „radno vrijeme”, u smislu te direktive, ozbiljno ugrozilo navedeni cilj.
- 51 Osim toga, u točki 50. presude Simap Sud je pojasnio da je drukčija situacija kada liječnici u timovima prve pomoći obavljaju pripravnost na način da su stalno dostupni, a da pri tom nisu obvezni biti prisutni u zdravstvenoj ustanovi. Naime, iako su na raspolaganju poslodavcu budući da moraju biti dostupni, ostaje činjenica da u takvoj situaciji liječnici mogu slobodnije raspolagati vremenom i posvetiti se vlastitim interesima na način da se samo vrijeme povezano s efektivnim obavljanjem usluga prve pomoći treba smatrati kao „radno vrijeme” u smislu Direktive 93/104.

- 52 Nakon što je u točki 51. presude Simap istaknuo da su prekovremeni sati obuhvaćeni pojmom „radno vrijeme” u smislu Direktive 93/104, Sud je u točki 52. iste presude zaključio da pripravnost koju odrađuju liječnici u timovima prve pomoći prema sustavu fizičke prisutnosti u zdravstvenoj ustanovi treba u potpunosti smatrati radnim vremenom i, prema potrebi, prekovremenim satima u smislu navedene direktive, dok u slučaju pripravnosti prema sustavu stalne dostupnosti radnim vremenom treba smatrati samo vrijeme povezano sa stvarnim pružanjem usluga prve pomoći (vidjeti u tom smislu rješenje od 3. srpnja 2001., CIG, C-241/99, Zb., str. I-5139., t. 33. i 34.).
- 53 S jedne strane, valja utvrditi da je neosporno da liječnik koji izvršava dužnosti kao što su one o kojima je riječ u glavnom postupku pripravnost odrađuje prema sustavu fizičke prisutnosti u zdravstvenoj ustanovi.
- 54 S druge strane, ni okvir ni priroda aktivnosti takvog liječnika nisu bitno različiti od onih u postupku koji je doveo do presude Simap, na način da bi mogli dovesti u pitanje tumačenje Direktive 93/104 koje je Sud dao u toj presudi.
- 55 U tom smislu razliku između tih aktivnosti nije moguće valjano utvrditi navodeći da u postupku koji je doveo do presude Simap liječnici iz tima prve pomoći podliježu neprekidnom radnom vremenu koje može trajati i do 31 sat bez odmora noću, dok u slučaju pripravnosti kao što je ona o kojoj je riječ u glavnom postupku mjerodavni nacionalni propisi osiguravaju da vrijeme tijekom kojeg je dotična osoba pozvana izvršiti radni zadatak ne prelazi 49 % ukupnog vremena pripravnosti pa može biti da će osoba ostati neaktivna više od polovine vremena trajanja pripravnosti.
- 56 Naime, kako je istaknuo nezavisni odvjetnik u bilješci br. 3 svojeg mišljenja, iz španjolskih propisa u predmetu u postupku koji je doveo do presude Simap ne proizlazi da liječnici koji odrađuju pripravnost u bolnici trebaju ostati budni i aktivni tijekom čitavog trajanja pripravnosti. Isti je zaključak moguće izvesti iz točaka 15., 31. i 33. mišljenja nezavisnog odvjetnika u navedenom postupku.
- 57 Osim toga, iako se brojka od 49 % koja se navodi u nacionalnim propisima o kojima je riječ u glavnom postupku odnosi na prosječno vrijeme, izračunano tijekom određenog razdoblja, koje se povezuje sa stvarnim pružanjem usluga tijekom pripravnosti, ostaje činjenica da tijekom toga razdoblja liječnik može biti pozvan pružati usluge toliko često i toliko dugo koliko se pokaže potrebno, a da nacionalni propisi ne određuju nikakvo ograničenje s tim u vezi.
- 58 U svakom slučaju, pojmove „radno vrijeme” i „vrijeme odmora” u smislu Direktive 93/104 ne treba tumačiti u skladu s odredbama različitih propisa država članica, nego se radi o pojmovima prava Zajednice koje valja definirati prema objektivnim značajkama pozivajući se na sustav i svrhu navedene direktive, kako je to učinio Sud u točkama 48. i 50. presude Simap. Jedino se takvim autonomnim tumačenjem može osigurati puna učinkovitost te direktive kao i jedinstvena primjena navedenih pojmova u svim državama članicama.
- 59 Stoga činjenica da se u definiciji pojma radnog vremena upućuje na „nacionalne propise i/ili prakse” ne znači da države članice mogu jednostrano utvrđivati opseg tog pojma. Isto tako, te države ne moraju postaviti niti jedan uvjet u vezi s pravom radnika, da se radno vrijeme i odgovarajuće vrijeme odmora uredno poštuju, jer to

pravo izravno proizlazi iz odredaba te direktive. Svako drugo tumačenje dovelo bi do onemogućavanja cilja Direktive 93/104 o usklađivanju zaštite sigurnosti i zdravlja radnika pomoću minimalnih zahtjeva (vidjeti presudu od 12. studenoga 1996., Ujedinjena Kraljevina/Vijeće, C-84/94, Zb., str. I-5755., t. 45. i 75.).

- 60 Činjenica da se Sud u presudi Simap nije izričito izjasnio o mogućnosti liječnika koji odrađuju pripravnost prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici da se tijekom vremena kada se njihove usluge ne zahtijevaju odmaraju ili spavaju, nije mjerodavna u tom pogledu.
- 61 Takva razdoblja radne neaktivnosti svojstvena su pripravnosti koju liječnici odrađuju prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici, jer, za razliku od uobičajenog radnog vremena, potreba za hitnim intervencijama ovisi o okolnostima i ne može se unaprijed predvidjeti.
- 62 Tako se u zadnjoj rečenici točke 48. presude Simap Sud izričito pozvao na tu značajku iz koje nužno proizlazi da je Sud krenuo od pretpostavke da liječnici koji su u pripravnosti u bolnici nisu efektivno profesionalno aktivni neprekidno tijekom čitavog vremena pripravnosti.
- 63 Prema mišljenju Suda, odlučujući čimbenik prilikom razmatranja pitanja ima li pripravnost koju liječnici obavljaju u bolnici značajke pojma „radno vrijeme” u smislu Direktive 93/104 jest taj da moraju biti fizički prisutni na mjestu koje odredi poslodavac i biti mu na raspolaganju kako bi u slučaju potrebe odmah mogli pružiti usluge. Naime, kako proizlazi iz točke 48. presude Simap, obveze koje dotičnim liječnicima onemogućavaju odabir mjesta boravka tijekom razdoblja čekanja valja smatrati bitnim za obavljanje njihovih dužnosti.
- 64 Ovaj se zaključak ne može izmijeniti činjenicom da poslodavac stavlja liječniku na raspolaganje prostoriju za odmor u kojoj može boraviti sve dotle dok se njegove profesionalne usluge ne zahtijevaju.
- 65 Valja dodati da, kao što je Sud već istaknuo u točki 50. presude Simap, za razliku od liječnika koji obavlja rad po pozivu, koji samo pretpostavlja njegovu stalnu dostupnost i ne zahtijeva njegovu fizičku prisutnost u zdravstvenoj ustanovi, liječnik koji je dužan tijekom čitavog trajanja pripravnosti biti na raspolaganju poslodavcu na mjestu koje poslodavac odredi podliježe znatno većim ograničenjima s obzirom na to da liječnik mora biti odvojen od obiteljskog i društvenog okruženja te ima više ograničenja prilikom upravljanja vremenom tijekom kojeg se njegove profesionalne usluge ne zahtijevaju. U tim okolnostima ne može se smatrati da se radnik koji je na raspolaganju na mjestu koje odredi poslodavac odmara kada za vrijeme pripravnosti efektivno nije profesionalno aktivan.
- 66 Ovo tumačenje ne dovodi se u pitanje prigovorima u vezi s ekonomskim i organizacijskim posljedicama, koji bi prema mišljenju pet država članica koje su podnijele svoja očitovanja na temelju članka 20. Statuta Suda doveli do toga da se rješenje iz gore navedene presude Simap proširi na primjer kao što je onaj u glavnom postupku.

- 67 Osim toga, iz pete uvodne izjave Direktive 93/104 proizlazi da „poboljšanje sigurnosti, higijene i zdravlja radnika na radu predstavlja cilj koji ne smije biti podređen isključivo ekonomskim mjerilima”. [neslužbeni prijevod]
- 68 Iz svega navedenog proizlazi da zaključak koji je Sud donio u presudi Simap, prema kojem vrijeme pripravnosti koju obavljaju liječnici u timovima prve pomoći prema sustavu fizičke prisutnosti u zdravstvenoj ustanovi treba u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu Direktive 93/104 bez obzira na usluge koje su dotične osobe ustvari pružile, treba također primijeniti kad je riječ o pripravnosti koju, prema istom sustavu, obavlja liječnik kao što je N. Jaeger u bolnici u kojoj je zaposlen.
- 69 U tim okolnostima Direktivi 93/104 protivni su nacionalni propisi kao što su oni u glavnom postupku, na temelju kojih se odmorom smatra vrijeme pripravnosti tijekom kojeg se od liječnika ustvari ne traži da obavi neki radni zadatak te se može odmarati, ali mora biti prisutan i ostati na raspolaganju na mjestu koje odredi poslodavac s ciljem pružanja usluga u slučaju potrebe ili kada se zahtijeva njegova intervencija.
- 70 To je tumačenje naime jedino koje je u skladu s ciljem Direktive 93/104, a to je zajamčiti učinkovitu zaštitu sigurnosti i zdravlja radnika, dajući im pravo na efektivan minimalni odmor. Takvo se tumačenje nameće tim više kada se radi o liječnicima koji obavljaju pripravnost u zdravstvenim ustanovama s obzirom na to da razdoblja tijekom kojih se njihove usluge ne zahtijevaju za rješavanje hitnih slučajeva mogu, ovisno o slučaju, biti kratka i/ili često prekidana i s obzirom na to da se, osim toga, ne može isključiti da dotične osobe moraju biti pripravne intervenirati na zahtjev, ne samo u hitnim slučajevima, nego i radi praćenja stanja pacijenata pod njihovim nadzorom ili radi obavljanja administrativnih zadataka.
- 71 U svjetlu svega navedenog, na prvo i drugo pitanje valja odgovoriti da Direktivu 93/104 treba tumačiti tako da pripravnost („Bereitschaftsdienst”) koju odrađuje liječnik prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici valja u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu te direktive, čak i ako je dotičnoj osobi dozvoljeno odmarati se na radnom mjestu kada se njezine usluge ne zahtijevaju, tako da su toj direktivi protivni propisi države članice koji smatraju odmorom razdoblja neaktivnosti radnika u okviru takve pripravnosti.

Treće i četvrto pitanje

- 72 Svojim trećim i četvrtim pitanjem, koje valja ispitati zajedno, sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li Direktivu 93/104 tumačiti tako da su joj protivni propisi države članice čiji je učinak u pogledu pripravnosti koja se odrađuje prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici, omogućiti, prema potrebi kolektivnim ugovorom ili ugovorom na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, skraćivanje 11-satnog dnevnog odmora u zamjenu za nadoknadu „u drugim trenucima tijekom razdoblja rada koji se obavlja tijekom pripravnosti”.
- 73 Iz konteksta u kojem je postavljeno treće i četvrto pitanje proizlazi da sud koji je uputio zahtjev preispituje usklađenost odredaba članka 5. stavka 3. i članka 7. stavka 2. prvog podstavka ArbZG-a sa zahtjevima Direktive 93/104.

- 74 S tim u vezi, odmah se u početku vidi da se u nacionalnim odredbama kao što su one na koje se poziva sud koji je uputio zahtjev pravi razlika prema tome traži li se od radnika tijekom te pripravnosti da stvarno izvrši radne zadatke ili ne, s obzirom na to da se tijekom takve pripravnosti nadoknađuje samo vrijeme efektivne aktivnosti, dok se vrijeme pripravnosti tijekom koje radnik nije aktivan smatra odmorom.
- 75 Kako proizlazi iz odgovora na prva dva pitanja, pripravnost koju odrađuje liječnik u bolnici u kojoj je zaposlen treba u potpunosti smatrati radnim vremenom bez obzira na činjenicu da tijekom te pripravnosti radnik nije efektivno aktivan neprekidno. Stoga su Direktivi 93/104 protivni propisi države članice koji razdoblje neaktivnosti radnika tijekom pripravnosti koju odrađuje u zdravstvenoj ustanovi izjednačuju s odmorom u smislu te direktive, te stoga predviđaju nadoknadu samo onog vremena tijekom kojeg je dotična osoba efektivno profesionalno aktivna.
- 76 Kako bi se sudu koji je uputio zahtjev dao koristan odgovor valja isto tako pojasniti zahtjeve Direktive 93/104 u pogledu odmora, a osobito ispitati mogu li, a ako je to slučaj, u kojoj mjeri, nacionalne odredbe kao što je članak 5. stavak 3. i članak 7. stavak 2. prvi podstavak ArbZG-a potpadati pod moguća odstupanja predviđena tom direktivom.
- 77 U tom kontekstu, članak 3. Direktive 93/104 utvrđuje pravo svakog radnika na odmor u trajanju od najmanje 11 sati neprekidno, unutar svakog razdoblja od 24 sata.
- 78 Članak 6. navedene direktive nalaže državama članicama poduzimanje potrebnih mjera kako bi se osiguralo da, u skladu s potrebama zaštite sigurnosti i zdravlja radnika, prosječan broj radnih sati u svakom sedmodnevnom razdoblju, uključujući prekovremene sate, ne prelazi 48 sati.
- 79 Iz samog teksta dviju gore navedenih odredaba proizlazi da u načelu s njima nisu usklađeni nacionalni propisi kao što su oni u glavnom postupku, koji dozvoljavaju da radno vrijeme može trajati 30 sati neprekidno jer se pripravnost obavlja prije ili odmah nakon redovnog rada, ili više od 50 sati tjedno, uključujući pripravnost. Drukčije bi bilo kada bi navedeni propisi potpadali pod moguća odstupanja predviđena Direktivom 93/104.
- 80 S tim u vezi iz sustava uspostavljenog tom direktivom proizlazi da iako njezin članak 15. općenito dozvoljava primjenu ili uvođenje povoljnijih nacionalnih odredaba za zaštitu sigurnosti i zdravlja radnika, u članku 17. navedene direktive pojašnjava da samo neke od njezinih taksativno nabrojanih odredbi mogu biti predmetom odstupanja koja određuju države članice ili socijalni partneri.
- 81 Prvo, značajno je da članak 2. Direktive 93/104 ne potpada pod odredbe u pogledu kojih se njome odstupanje izričito dozvoljava.
- 82 Ta je činjenica takva da pojačava tvrdnju iz točaka 58. i 59. ove presude, prema kojoj definicije iz navedenog članka 2. države članice ne mogu slobodno tumačiti.
- 83 Drugo, članak 6. Direktive 93/104 spominje se samo u njezinom članku 17. stavku 1., iako nije sporno da se ta posljednja odredba odnosi na aktivnosti koje nemaju nikakve

veze s onima koje obavlja liječnik tijekom pripravnosti prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici.

- 84 Točno je da članak 18. stavak 1. točka (b) (i) Direktive 93/104 određuje da države članice imaju mogućnosti ne primjenjivati članak 6. ako se pridržavaju općih načela zaštite sigurnosti i zdravlja radnika i ako ispunjavaju određeni broj uvjeta kumulativno nabrojanih u navedenoj odredbi.
- 85 Ipak, kako je njemačka vlada izričito potvrdila na raspravi, nesporno je da Savezna Republika Njemačka nije iskoristila tu mogućnost odstupanja.
- 86 Treće, članak 3. Direktive 93/104 je, nasuprot tome, spomenut u više stavaka njezinog članka 17., a osobito u stavku 2. točki 2.1., odredbi relevantnoj za predmet u glavnom postupku, s obzirom na to da se točka (c) (i) odnosi na „djelatnosti koje zahtijevaju neprekidno pružanje usluga [...], a osobito kad je riječ o uslugama vezanim uz prijem, liječenje i/ili njegu u bolnicama ili sličnim ustanovama [...]” [neslužbeni prijevod].
- 87 Posebnosti organizacije timova u pripravnosti u bolnicama i sličnim ustanovama priznate su stoga Direktivom 93/104 u mjeri u kojoj su moguća odstupanja u vezi s njima sadržana u njezinom članku 17.
- 88 Tako je Sud u točki 45. presude Simap naveo da aktivnost liječnika u timovima prve pomoći može potpadati pod odstupanja određena u navedenom članku ako su ispunjeni uvjeti navedeni u toj odredbi (vidjeti rješenje CIG, t. 31.).
- 89 S tim u vezi valja istaknuti da, s obzirom na to da se radi o izuzecima od sustava Zajednice u pogledu organizacije radnog vremena uspostavljenim Direktivom 93/104, odstupanja predviđena u njezinom članku 17. treba tumačiti na način da je njihov opseg ograničen na ono što je nužno potrebno za zaštitu interesa zajamčenih tim odstupanjima.
- 90 Osim toga, u skladu s člankom 17. stavkom 2. Direktive 93/104, provedba takvog odstupanja, osobito u pogledu trajanja dnevnog odmora iz članka 3. te direktive, izričito podliježe uvjetu da dotični radnici dobiju odgovarajući zamjenski odmor ili da, u iznimnim slučajevima u kojima iz objektivnih razloga nije moguće dodijeliti takav odgovarajući zamjenski odmor, navedeni radnici dobiju odgovarajuću zaštitu. Na temelju stavka 3. navedenog članka 17. isti se uvjeti primjenjuju u slučaju odstupanja od navedenog članka 3. kolektivnim ugovorima ili sporazumima između socijalnih partnera na državnoj ili regionalnoj razini ili u skladu s pravilima koja određuju socijalni partneri, kolektivnim ugovorima ili sporazumima između socijalnih partnera na nižoj razini.
- 91 S jedne strane, kako je već istaknuto u točki 81. ove presude, članak 17. Direktive 93/104 ne omogućuje odstupanja od definicija pojmova „radno vrijeme” i „vrijeme odmora” iz članka 2. te direktive, smatrajući odmorom razdoblja neaktivnosti liječnika koji je dužan odrađivati pripravnost u bolnici, iako takva razdoblja treba u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu navedene direktive.
- 92 S druge strane, valja podsjetiti da je svrha Direktive 93/104 učinkovita zaštita sigurnosti i zdravlja radnika. Vodeći računa o tom bitnom cilju, svakom radniku treba

osobito biti omogućeno primjereno vrijeme odmora, koje mora biti ne samo efektivno, tako da dotičnim osobama omogući da povrate snagu nakon umora uzrokovanog radom, nego i preventivno kako bi se što je više moguće smanjio rizik utjecaja na sigurnost i zdravlje radnika do čega može dovesti gomilanje sati rada bez potrebnog odmora.

- 93 S tim u vezi, iz točke 15. presude Ujedinjena Kraljevina/Vijeće proizlazi da pojmove „sigurnost” i „zdravlje” u smislu članka 118.A Ugovora, na kojem se temelji Direktiva 93/104, treba široko tumačiti tako da se odnose na sve čimbenike, fizičke ili druge, koji mogu utjecati na zdravlje i sigurnost radnika na radnom mjestu, a osobito na određene vidove organizacije radnog vremena. U istoj točki navedene presude Sud je, osim toga, istaknuo da se takvo tumačenje može pozvati na preambulu Ustava Svjetske zdravstvene organizacije, čije su članice sve države članice, u kojoj je zdravlje definirano kao stanje potpunog fizičkog, duševnog i društvenog blagostanja, a ne samo kao odsustvo bolesti ili nemoći.
- 94 Iz navedenoga proizlazi da „odgovarajući zamjenski odmor” u smislu članka 17. stavaka 2. i 3. Direktive 93/104, kako bi udovoljavao tim kvalifikacijama i cilju te direktive kako su navedeni u točki 92. ove presude, treba biti karakteriziran činjenicom da tijekom tog vremena radnik nije obvezan prema svojem poslodavcu ničime što bi ga spriječilo da se slobodno i bez prekida posveti vlastitim interesima ne bi li se oporavio od učinaka rada na njegovo zdravlje i sigurnost. Stoga takav odmor mora uslijediti neposredno nakon radnog vremena za koje se odmor dobiva, s ciljem sprečavanja umora ili preopterećenja radnika zbog gomilanja uzastopnih razdoblja rada.
- 95 Kako bi se osigurala učinkovita zaštita sigurnosti i zdravlja radnika, potrebno je pravilom predvidjeti redovito izmjenjivanje vremena rada i vremena odmora. Naime, kako bi se mogao stvarno odmoriti, radnik mora imati mogućnost da se udalji od radnog okruženja tijekom određenog broja sati koji trebaju biti ne samo uzastopni nego isto tako moraju neposredno uslijediti nakon radnog vremena, da se radnik može opustiti i oporaviti od umora koji je povezan s obavljanjem posla. Ovaj je zahtjev tim nužniji u slučaju kada se, odstupajući od općeg pravila, uobičajeno dnevno radno vrijeme produljuje zbog odrađivanja pripravnosti.
- 96 Suprotno tome, niz razdoblja rada između kojih nema potrebnog vremena odmora može, ovisno o slučaju, štetiti radniku ili u najmanju ruku dovesti do rizika nadilaženja njegovih fizičkih sposobnosti, ugrožavajući time njegovo zdravlje i sigurnost, zbog čega vrijeme odmora koje ne uslijedi odmah nakon navedenog razdoblja nego kasnije ne može primjereno osigurati zaštitu predmetnih interesa. Kako je utvrđeno u točki 70. ove presude, taj je rizik utoliko stvarniji kada je riječ o pripravnosti koju liječnik odrađuje u zdravstvenoj ustanovi, *a fortiori* ako takva pripravnost slijedi neposredno nakon redovnog radnog vremena.
- 97 U tim okolnostima povećanje dnevnog radnog vremena koje države članice ili socijalni partneri mogu provesti na temelju članka 17. Direktive 93/104 skraćivanjem trajanja odmora na koje radnik ima pravo tijekom određenog radnog dana, osobito u bolnicama i sličnim ustanovama, mora se u načelu nadoknaditi odgovarajućim zamjenskim odmorom koji se sastoji od onolikog broja uzastopnih sati koliko je bilo skraćivanje odmora i koji radnik mora koristiti prije nego nastupi sljedeće razdoblje

rada. U pravilu, davanjem takvih razdoblja odmora samo u „drugim trenucima” koji nisu izravno povezani s produljenim razdobljem rada zbog odrađivanja prekovremenih sati ne uzima se primjereno u obzir nužnost poštovanja općih načela zaštite sigurnosti i zdravlja radnika koji predstavljaju temelj sustava Zajednice za organizaciju radnog vremena.

- 98 Naime, samo u izvanrednim okolnostima članak 17. omogućuje davanje „druge odgovarajuće zaštite radniku” ako odgovarajući zamjenski odmor nije moguće dodijeliti iz objektivnih razloga.
- 99 Međutim, u ovom slučaju ne može se nikako tvrditi niti čak pretpostaviti da je tako u primjeru propisa kao što su oni o kojima je riječ u glavnom postupku.
- 100 Nadalje, skraćivanje 11-satnog neprekidnog dnevnog odmora, kako je dozvoljeno Direktivom 93/104 u određenim okolnostima i pod različitim uvjetima, ni u kojem slučaju ne smije dovesti do prekoračenja maksimalnog tjednog radnog vremena utvrđenog u članku 6. te direktive, na način da se od radnika zahtijeva rad u prosjeku duži od 48 sati, uključujući prekovremene sate, tijekom svakog sedmodnevnog razdoblja, čak i ako to uključuje pripravnost tijekom koje radnik, iako je na raspolaganju na svojem radnom mjestu, nije efektivno profesionalno aktivan.
- 101 Naime, kako je istaknuto u točki 83. ove presude, članak 17. ne omogućuje odstupanje od članka 6. za djelatnosti kao što su one o kojima je riječ u glavnom postupku.
- 102 Uzimajući u obzir prethodna razmatranja, valja zaključiti da nacionalne odredbe kao što su one navedene u članku 5. stavku 3. i članku 7. stavku 2. prvom podstavku ArbZG-a ne mogu potpadati pod moguća odstupanja predviđena Direktivom 93/104.
- 103 U tim okolnostima, na treće i četvrto pitanje valja odgovoriti da Direktivu 93/104 treba tumačiti tako da:
- su joj u okolnostima kao što su one u glavnom postupku protivni propisi države članice čiji je učinak, u pogledu pripravnosti koja se odrađuje prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici, omogućiti prema potrebi kolektivnim ugovorom ili ugovorom na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, nadoknadu samo onih razdoblja pripravnosti u kojima je radnik bio efektivno profesionalno aktivan;
 - da bi moglo potpadati pod moguća odstupanja na temelju odredaba članka 17. stavka 2. točke 2.1. (c) (i) te direktive, skraćivanje neprekidnog 11-satnog dnevnog odmora radi odrađivanja pripravnosti odmah nakon redovnog radnog vremena podliježe uvjetu da dotični radnici dobiju odgovarajuće zamjensko vrijeme za odmor neposredno nakon odgovarajućih razdoblja rada;
 - osim toga, takvo skraćivanje dnevnog odmora ni u kojem slučaju ne smije dovesti do prekoračenja maksimalnog tjednog radnog vremena utvrđenog u članku 6. navedene direktive.

Troškovi

104 Troškovi njemačke, danske, francuske i nizozemske vlade te vlade Ujedinjene Kraljevine i Komisije, koje su podnijele očitovanja Sudu, ne nadoknađuju se. Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred sudom koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka.

Slijedom navedenog,

SUD,

odlučujući o pitanjima koja mu je uputio Landesarbeitsgericht Schleswig-Holstein (Zemaljski radni sud u Schleswig-Holsteinu) rješenjem od 12. ožujka 2002., izmijenjenim rješenjem od 25. ožujka 2002., odlučuje:

1. **Direktivu 93/104/EZ od 23. studenoga 1993. o određenim vidovima organizacije radnog vremena treba tumačiti tako da pripravnost („Bereitschaftsdienst”) koju odraduje liječnik prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici valja u potpunosti smatrati radnim vremenom u smislu te direktive, čak i ako je dotičnoj osobi dozvoljeno odmarati se na radnom mjestu kada se njezine usluge ne zahtijevaju, tako da su toj direktivi protivni propisi države članice koji razdoblja neaktivnosti radnika u okviru takve pripravnosti smatraju odmorom.**
2. **Direktivu 93/104 treba također tumačiti tako da:**
 - **su joj u okolnostima kao što su one u glavnom postupku protivni propisi države članice čiji je učinak, u pogledu pripravnosti koja se odraduje prema sustavu fizičke prisutnosti u bolnici, omogućiti prema potrebi kolektivnim ugovorom ili ugovorom na razini poduzeća koji se temelji na kolektivnom ugovoru, nadoknadu samo onih razdoblja pripravnosti u kojima je radnik bio efektivno profesionalno aktivan;**
 - **da bi moglo podpadati pod moguća odstupanja na temelju odredaba članka 17. stavka 2. točke 2.1. (c) (i) te direktive, skraćivanje neprekidnog 11-satnog dnevnog odmora radi odradivanja pripravnosti odmah nakon redovnog radnog vremena podliježe uvjetu da dotični radnici dobiju odgovarajuće zamjensko vrijeme za odmor neposredno nakon odgovarajućih razdoblja rada;**
 - **osim toga, takvo skraćivanje dnevnog odmora ni u kojem slučaju ne smije dovesti do prekoračenja maksimalnog tjednog radnog vremena utvrđenog u članku 6. navedene direktive.**

Objavljeno na javnoj raspravi u Luxembourggu 9. rujna 2001.

[Potpisi]

* Jezik postupka: njemački

RADNI PRIJEVOD